

е дело на двамата бележити възрожденски учители - Христо Крантов¹² и Николай Тонджаров¹³. С преподавателската си дейност Тонджаров не само допринася за изравняване на Кюстендилското начално училище с най-добрите взаимни училища в България, но и осъществява бързия му преход в класно.

Реформаторската дейност на Н. Тонджаров среща ожесточена съпротива от страна на фанариотското духовенство в Кюстендил. То добре съзнава, че националното по характер учебно дело тласка напред църковната борба и създава нейната масова опора. Ето защо всячески се стреми да прогони от Кюстендил най-добрите и подготвени учители¹⁴.

С името на Тонджаров са свързани и първите сблъсъци на кюстендилските българи с гръцкото духовенство. През 1845-1851 г. заместник на Артемий в Кюстендил е владиката Дионисий. От този период са по-системните опити за духовна асимилация на българското население в града. Владиката увеличава данъчния гнет и злоупотребява със събраните от жителите на цялата епархия средства за нуждите на взаимното училище с цел построяване на нова сграда¹⁵.

Водено от своя учител, българското население избира една дванадесетчленна комисия от представители на еснафите в града за „преглеждане на общонародните и черковни сметки“¹⁶. Доказаните злоупотреби на Дионисий, в които са уличени и някои български първограждани, довеждат до отзоваването му.

Така българското население в Кюстендил спечелва първата, макар и временна победа над фанариотското духовенство. Това ни дава право да констатираме и значението на новобългарското училище за създаването на необходимите обществени настроения за организиран отпор срещу гръцкия владика в Кюстендил, както и факта, че началните прояви на новобългарското образование и просвета в града и първите сблъсъци с гръцкото духовенство са две страни от един и същи процес. Не само църковно-националното движение тласка напред светското образование, но и училището съдейства за размаха на църковната борба.

Повторното идване на Авксентий Велешки за епископ на Кюстендилската епархия (1851-1858 г.) води до временно затихване на борбата срещу гръцкото духовенство. Родолюбивата дейност на българския архиерей съдейства за едно значително стабилизиране на светското и в частност на класното образование в Кюстендил. По препоръка на Авксентий Велешки, за учител във взаимното училище е назначен Аверкий Попстоянов. Наред с Н. Рилски, Хр. Павлович и др., той е един от най-бележитите възрожденски учители и книжовници. Близко седемгодишното му учителстване в Кюстендил осигурява стабилност и приемственост на учебното съдържание, утвърждава прерастването на училището от начално в класно¹⁷.

Аверкий Попстоянов е и от най-активните просветни дейци в борбата срещу гръцкото духовенство. Още през 1840 г., той подкрепя П. Р. Славейков в борбата му срещу гръцките владици Панарет и Н. Византиос в Търново. През същата година пише писмо на Н. Рилски, в което го подканя да насърчи българското население в Самоков в борбата му срещу владиката Дели Матей. Голям отглас сред българското население в Кюстендил получава стихотворението му „Афродическому Кирию“, в което описва страданията на народа ни от гръцките владици и ги призовава да премахнат омразното духовно иго на Патриаршията¹⁸.

През 1858 г. отново по инициатива на Авксентий Велешки е назначен за учител в Кюстендилското училище Архимандрит Дамаскин¹⁹. За краткия си престой в Кюстендил той успешно разгръща учебното съдържание в трикласното училище²⁰. Независимо от характерните за епохата различия между отделните програми в класното образование, всички те са насочени към „националното самопознаване и възпитание в патриотичен дух“²¹.